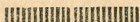


та що їй слід досягнути їй питому ціль і якраз тому вона — незалежна від державної примхи“. Доказ цього, до чого може довести примха державної влади щодо подружжя та родини — це сумний стан молоді в С. Р. С. Р. Кореспондент „Осерваторе Романо“ в 1930. р. доносив, що там є 9 мільйонів безпритульних дітей, що живуть у жахливій матеріальній нужді. — Це вислід політики більшовицької влади супроти подружжя й родини, яка своїм законодавством звела подружжя до звичайніського цивільного довільно розривного контракту та державного монополю виховувати дітвору й молодь. Для характеристики теперішніх нерадєсних умовин родинного життя в Совітах, що в них воно опинилось через державне більшовицьке законодавство, нехай послужить нотатка „Нового Часу“ ч. 19. з 27. I. 1936 п. з. „Сімя в Совітах“: „Цікаву картину з життя в Совітах подав цими днями за „Ізвестіями“ варшавський „Курієр Поранни“: „Якийсь Сергій Іванов, злодій-рецидивіст, що по тюрмах і домах примусової праці провів понад 10 літ, пошукує своєї донечки, яка прийшла на світ з подружжя, заключеного підчас короткого побуту на волі.

(Далі буде).



Д-р Володимир Левицький

СВОБОДА ВОЛІ В СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ФІЗИКИ.

Сучасна фізика, така революційна у своїх основах, спеціально в атомістиці, змінила наші погляди навіть на таку, здавалося б, непохитну засаду, як закон причиновости. Теорія релятивности, а ще більш квантова механіка, що завдячує свої основи геніальному німецькому фізикуві Максові Плянкові, і такі її конвенції, як досліди de Broglie, Schrödinger'a, Heisenberg'a та інших над т. зв. механікою й теорією матеріальних хвиль, виявили, що в світі електронів, тих найменших цеголок, з яких збудований світ, перестають обовязувати з повною строгістю ті закони, що кермують макрокосмом, тобто світом, з яким постійно маємо до діла. Залізний закон причиновости, якому підчиняються усі явища макрокосму, та який позволяє з математичною докладністю предсказати, що з таких то й таких причин мусять слідувати такі то й такі наслідки, тратить своє значіння в мікрокосмі, тобто в світі електронів (позитронів, невтронів). Тут ніколи не можна з гори знати, чи електрон у даному моменті найдеться в такому то місці чи ні, або чи матиме таку то скорість, чи ні; тут закон причиновости залишає своє значіння, а всі закони мікрокосму стають тільки пересічними, с т а т и с т и ч н и м и законами. Головна причина в тому, що коли в макрокосмі наші обсервації при помочі відповідних мір чи знаряддя не мають ніякого впливу на хід явища, то при обсервації мікрокосмічних проявів ми самі враз із нашим, хоч би як прецезійним знаряддям силою факти заколючуємо цей мікрокосмічний світ, змінємо раз-у-раз умовину

того світу, так що про об'єктивний хід самого явища та про об'єктивні обсервації й можливість кавзального обчислення вислідів з гори не може бути мови. Це має також — як вказав великий данський фізик Bohr — першорядне значіння і для біологічних проявів живого організму, що в дійсності є тільки мікрокосмічними процесами, і тому ніколи обсервація, хоч би за поміччю і як прецизійних інструментів не розв'яже без решти загадки життя, а навпаки, може його знищити. Доказує це хоч би такий факт: що глибше вдираємося в тайни життя (звіринного чи рослинного), нпр. за поміччю якнайделікатніших скальпелів (отже механічно), чи за поміччю термічних або електричних способів, то легше вбиваємо життя, а оживлена матерія вкінці вмирає і стає неживленою матерією; а до такої пристосовуються вже інші закони фізики та хемії (нпр. розклад, гниття, тощо).

Коли ж, як бачимо, закон причиновости в матеріяльнім світі задержує своє принципіальне значіння і можна його застосувати без застережень тільки при макрокосмічних проявах мертвої та оживленої матерії, а в мікрокосмі тратить він свою вагу в користь статистичних, пересічних висновків, а вже зовсім без застережень не дасться примінити в біологічних мікрокосмічних процесах, то мимохіть насувається питання, як дивиться сучасна наука природи (фізика) на справу свободи волі й її відношення до закона причиновости.

Тим питанням присвячує багато уваги згаданий уже вгорі великий Плянк (Planck), геніяльний реформатор фізики, творець теорії квантів, лявреат Нобля, а тепер президент найвищої німецької наукової установи, т. зв. Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft. Цей великий ум на схилку свого віку (тепер має він 78 рік) дає синтезу всіх останніх осягів фізики, де він був сам „magna pars“, та намагається вказати послідовності, які вони можуть і мусять мати для нашого світогляду, теорії пізнання, етики й т. ін. В цілому циклю чи то публичних доповідей як президент вище згаданої установи, чи брошур розглядає він згадані питання з повною силою та глибиною аргументів, немов би бажав у них лишити завіщання трудів свого пребагатого на успіхи життя. Згадаю тільки про його виклади, як „Physikalische Gesetzmäßigkeit im Lichte neuerer Forschung“ (1926), „Das Weltbild der neuen Physik“ (1930), „Der Kausalbegriff in der Physik“ (1932), „Die Physik im Kampf um die Weltanschauung“ (1935) і т. н., щоб звернути увагу читачів на ті перлини глибоких, а до того шляхетних поглядів, що їх висловлює й обосновує Planck¹).

Ось переді мною найновіша, може найінтересніша брошура (виклад) старенького фізика-філософа, що суверенно, але вже „sub specie aeternitatis“ дивиться на життя; це брошурка під заголовком „Vom Wesen der Willensfreiheit“ (Leipzig 1936, сторін

¹) Reine Gesinnung und ein guter Wille — це за Плянком незнищимий скарб, найвище щастя, вічна вартість людини. Відомий цитат Гете: „Wer immer strebend sich bemüht, Den können wir erlösen“ це мотто, що його заблюки вживає Плянк.

30).“ На цю доповідь рад би я звернути увагу тих наших людей, що ще не забули, що людина живе не тільки насущним хлібом.

Не думаю тут переповідати змісту тієї багатомовної, хоч маленької книжечки, бо тоді треба б на правду перекласти її сторінка за сторінкою, слово за словом. Хочу тільки коротко подати погляд на свободу волі, до якого доходить автор.

Чи в життю людини обов'язує закон причиновости, чи ні? А коли обов'язує, то як його погодити зо свобідною волею, що про її існування ми чейже переконані? І ось автор дає дуже інтересну відповідь (на основі міркувань, які зясовує у своїй брошурці — викладі.)

Супротивність між строгою причиновістю й свободою волі тільки позірна, а всі труднощі лежать виключно у відповідному сформулованню проблеми, все залежить від точки, з якої обсервуємо. Коли дивимосся із зовні на діла другої людини, то чужа воля є дійсно звязана законом причиновости і при достатнім знанню передумов та достатнім розвитку нашої власної інтелігенції можемо діла чужої людини розуміти як конечний вислід причиновости й предсказати їх хід у всіх подробицях. — Коли ж іде про нас самих, себто обсервацію нас із ввнутри, то причиново можемо розуміти наші діла (діла нашої волі) тільки для минувшини; для будучих діл наша воля є зовсім свобідна, а наші власні будучі діла — хочби й як точно ми самих себе знали та розуміли — не дадуться ніколи вивести без решти з теперішнього стану та впливів довкілля. Ніяка інтелігенція, ніяка наука чи знання не може нам без решти згори розяснити, як ми діятимемо в якихось означених будучих обставинах життя. В майбутніх наших ділах не рішає закон причиновости (той закон, що наші діла pro praeterito може вияснити без решти): тут рішає про наш свобідний, вільний вибір інший провідник, що діє не тільки на наш розум, але й на волю, чинник — що в даних моментах дає напрямну нашим ділам. Цей провідник то етика, що до причинового „мусить“ додає своє моральне „так треба“ — а це вже не підчиняється законові причиновости. А хоч етика не спирається на знання, однак цілком від знання (науки) не дасться вона відділити й ніколи не може бути з ним у суперечності.

Одначе тоді, коли наука (знання) є для всіх культурних народів одна, то етика є у різних народів та в різних часах різна. Отже що рішає про вартість етики? На думку Плянка, найвартісніша та етика, що в практичнім життю найдовше вдержується (подібно як у науці та теорія є найліпша, яка найліпше відповідає досвідові), ця етика, якої представники не вагувалися своєю смертю потвердити її силу та велич, як Сократ та Ісус Христос. — На жаль, як це з сумом підкреслює Плянк, під нинішню пору є багато визначних авторів, що проповідують високі правди, та ідеали, одначе зовсім далекі від того, щоб витягати з них консеквенції для власних діл.

І ще до одного висновку доходить Плянк у своїх мірку-

